Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 19 (10616) | 1978 чылдың январь 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭТА-ның дыңнадыы

Автоматтыг чүүк транспортунуң корабли «Прогресс-1» ужудуушкунда

1978 чылдың январь 20-де чүүк транспортунуң автоматтыг корабли «Прогресс-1»-ни Совет Эвилелиндеи салып үндүрген.

Башкарылгалыг космос корабли «Союзка» үндезилеп тургускан ол автоматтыг корабль орбитаның эртем станцияларының үргүлчүлелдиг үеде ажылдаарын хандырар талазы-биле транспорт ажылдарын күүседир хүлээлгелиг.

«Прогресс-1» корабльди салып үндүргениниң сорулгазы болза:

— чүүк транспортунуң автоматтыг чаа кораблиниң системаларын болгаш дериг-херекселдериниң конструкцияларын шылгап көөру болгаш комплекстиг ажылдап кылыры;

— орбитада комплекстиг башкарылгалыг «Салют-6» — «Союз-27» комплекс-биле тудуштурары;

— комплексте шимчедиичи херекселдерге оттулар чүүлдү болгаш янзы-бүрү чүүктерни: дериг-херекселдерни, аппаратураларны болгаш экипажтың амыдыралчорудулгазын хандырар, эртем шинчилелдерин болгаш дуржулгаларын кылыр материалдарны чедирери;

«Прогресс-1» корабльди дараазында параметрлериг орбитаже салып үндүрген:

— Чер кырындан эң ыраары 262 километр;

— Чер кырынче эң чоокшулаары 194 километр;

— долганырының үези 88,8 минута;

— ийлениишкини 51,6 градус.

Телеметрлиг информацияның түңнелдерин өзүгаар алырга, «Прогресс-1» корабльдің бүгү системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Сорулга болза, ажылдап турар бүдүрүлге черлеринге продукцияның бүгү-ле немелде өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алыры болур. Амгы үеде ол-эң чугула, эң кол чүүл-дүр!

АВИАТОРЛАР—1978 ЧЫЛДА

Тыванын авиаторлары юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын чедишкиннинг күүседир дээш кызымак ажылдап, чамдык чедишкиннерни чедип алганын авиабүдүрүлгениң начальниги Н. И. Устинов чоокта чаа болуп эрткен партия-ажыл-агый активиниң хуралынга плеткелинге демдеглээн.

Вертолёт башкарыкчыларының В. А. Мяшковка удурткан коллективи 1977 чылдың планныг онаалдаларын декабрь 1-де күүсеткенин рапорттаан. Ш. Ондарның удуртканы Ми-8 вертолёттарның звенозу 1978 чылдың апрельдин үлүүнде ажылдап турар. Оларның мурнакчы аргазын коллективке нептередириниң ажылын ам чорудуп турар.

Капитал септелге талазы-биле ажылды эрткен чылын 200 хуу күүсеткен.

Мурнакчы ажылдыглар коллективте хөй. Ылаңгыя, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты 140 ажыг ажылдакчы бадыткаан, 53 ажылдакчыга ол бедик атты тывыскан, 13 ажылдакчының коллективтиң хүндүлел самбыразында, 10 ажылдакчының авиабүдүрүлгениң хүндүлел дептериниде киргген.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективиниң бедик адын 6 коллектив чедип алган, а 4 экипажка «Коммунистиг күш-ажылдың экипажы» атты тывыскан. Оларга В. Новодрановтуң удуртканы ЯК-40-ниң, М. Амосовтуң удуртканы АН-2-ниң, Е. Соколовтуң, В. Евстигнеевтиң удуртканы Ми-1, Ми-8 вертолёттарының экипажтары хамааржыр.

Социалистиг хүлээлгелери

Участоктуң пассажирлер аргыштырарының чыл планын декабрь 25-те күүседир, планда көрдүгеннинге 1 млн. пассажир-километрни эртер.

Улус ажыл-агыйынга авиацияны ажыглаарының ужудар шагының чыл планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болур ою—октябрь 7-де күүседир, пландан ажыр 800 шактың ажылдарын кылыр.

Улус ажыл-агыйынга, авиацияны ажыглаанындан пассажирлер аргыштырылгазындан 90 мун рубльдин орулгазын алыр. Камналга чурумун сагаанындан авиасөөртүлгелериниң бот-үнезин 0,5 хуу чигедир.

Ужудуушкуннарның доктаамал болурун 85,5 хуудан кудулаттпас.

Бүдүрүлгеге 50 ажыктыг санаалдарны ажыглаап, 20 мун рубльдиг камналгазын чедип алыр.

Абаканның авиабүдүрүлге коллективин чарышка кыйгырар.

Эртken чылын чамдык көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинмээнин илеткелчи-даа, партактив хуралынга санаал бергеннер-даа демдеглээн. Улус ажыл-агыйынга авиацияны ажыглаарының орулгаларының, тонна-километр артерининиң талазы-биле планын коллектив күүсетседа, пассажирлер аргыштырарының, чүүк соөртүлгезиниң планныг онаалдалары күүсетзиниң, чүүк соөртүлгезиниң талазы-биле коллектив хожудаашкынныг ажылдаан. Пассажирлер аргыштырылгазында четпестерниң үржүүндан 3,8 млн. пассажирни чедир аргыштырбаан. Ан-2-лерге пассажирлер аргыштырылгазы 1976 чылдынган 25,4 мун пассажирлерге эвээжээн.

Самолёттарның, вертолёттарның ужудуушкунун доктаамал боттандырарында четпестер ам-даа эвээш эвес. Эрткен чытинмээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы чүүле 89,4 хуу четкен. Ылаңгыя онгу беш чылдың эрткен ийи чылында пассажирлер аргыштырарының, почта чедирилгелиг республиканың агаар оруктарынга самолёттарның ужудуушкуну 85,8 хуу, төп агаар оруктарынга—91 хуу, а ниитизи-биле 86,4 хуу болган, азы 1976 чылдыындан эвээжээн.

Эрткен чылын коллективтиң ажылынга эвээш эвес бергедээшкиннер болгулаан: чаа портче шилчээни, бүдүрүлге шолүүнүң, складтарның чедишнези, кывар-чаар материалдар-биле хандырылгада үзүктелишкиннер. Ынчалза-даа планныг онаалдаларны күүседип болурупун аргалары турган. Чүүле бар курлавырларны чедир ажыглаанды планның күүсеттинмээнинин чылдагаарны ол болган дээрзин хуралга демдеглээн.

Хоорайда самолёт билеттери садар агентство черинин ажылында четпестер хөй. Пассажирлер билет айтырарга—шупту саттынган дээр, а самолёттар долу чүүк чок ужуп турар таварылгалар хөй.

Пассажирлерни культурлуг хандырар, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле ажылда база четпестер эвээш эвес.

Шалыпчы күш-ажылдың чылы эгелээн. Коллективтиң мурнунда сорулгаларны чедишкиннинг шиитпирлеп, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээрзинге Тыванын авиабүдүрүлгезиниң ажылчылери бүзүрелдиг.

М. КАЛЧАП.

Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи юбилейлиг чылды чедишкиннинг дооскаш, СЭКП Кызыл хооркомунуң, хооркүүскомнуң болгаш ВЛКСМ хооркомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатнан. Мурнакчы бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның социалистиг чарыш дугайында Чагаазын таныжып чугаалашкаш, изии-биле детизиннер. Ынчангаш олар социалистиг чарышка улам-на идепкейлиг киришпишаан, Кызыл тукту алыспас дээш чедишкиннерни быжыглаарын шиитпирлээннер.

Бүдүрүлгениң ниити чедишкиннеринде төлептиг үлүг-хуузун киириштирип турар мурнакчы бригадалар ында хөй. Оларның аразында коммунист Калан-оол Дамдынчапович Монгүштүң баштааны комсомолчу-эниктар бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда доктаамал чоруп турар. Эрткен чылын бригадир К. Монгуш хууда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен болгаш 766 литр кывар-чаар материалдарны камнап алган. Бригадирниң ажылынга кызымаа эш-өөрүнге эки үлегер-чижек болуп турар. Бригададан чолаачылар В. Стежкин, А. Пугачев, С. Дугур, В. Дамба болгаш оон-даа өскелер бедик көргүзүглерни чедип алганнар.

Мурнакчы бригада онгу беш чылдың үшкү чылының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болур ою-ча—октябрь 7-ге чедир күүседир хүлээлгени алган. Бригадир Калан-оол Монгуш 1000 литр бензинни, 5 кезек автодугуйларны камнап алырын хүлээнген.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы бригаданың кежигүннери Ю. Малышев, бригадир К. Монгуш, Л. Михелев, А. Вакар.

Сезу болгаш фотозу А. ЗАЙЦЕВТИИ.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Онгу беш чылдың ийиги чылында Бии-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, чоннуң амыдырал хандырылга коллективтериниң ажыл-ишчилери чедишкиннинг ажылдаашы, республика социалистиг чарыжынга тилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу болгаш бирги чергениң диплому-биле шаңнаткан.

Социалистиг чарыштың тиилекчизинге шаңнал тыпсырынга тураскааткан актив хуралы партия райкомунуң хуралдаар залынга болган. СЭКП Тыва обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов шаңналды байырлалдыы-биле тывыскаш, районнуң ажыл-ишчилеринге улуг-улуг чедишкиннерни күүзүн.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Чагаазынга харыы кылдыр шалыпчы ажылдаарын хуралдың киржикчилери бүзүреткен.

СӨЗҮМ ЭЭЛӘЭР МЕН

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазында мал кыштаглаашкының чедишкиннинг эртпирери, продукция бүдүрериниң хемчээлин улам көвүдедип, көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларының шыпарын экижидерин чедип алыры совхозтар ажылчыннарының кол хүлээлгези деп айыткан.

Ынчангаш ниитиниң мал ажылын хогжүдеринге арга-курлавырларны тодаргайлап, оларны ажыглаарын экижидип тургаш, бо чылын каш дакыр күженнишкиннинг ажылдаарын бистиң Шат бригадазының хойжулары шиитпирлээн. Бригаданың коданнарының одарларының оңду кандаашкындан арай таарыы үнгеп. Ынчалза-даа малчын бүрүзү тура-соруктуг кызымак ажылдап турар. Кыштаг бүрүзүнде мал чемнеп, дус, суг бар. Бистиң хойжу ог-бүлевис эрткен юбилейлиг чылда алган хүлээлгелеринисти күүседип, төрүүр чүс хойдан-ва 91 хураганы, бир хойга онааштыр 1700 грамм дуктү алган болгаш 14 тонна сигенни кезин белеткээн, кыштагда эккеп алган бис. Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткевдивис. Бо чылын социалистиг хүлээлгевиске төрүүр чүс хойга онааштыр 95 хураганны, бир хойдан-на 1890 грамм дуктү алырын, 15 тонна сигенни белеткээрин айыткаш, чарышка кожавыс малчын Сүртүнчаа Сарыглары кыйгырган бис. Ынчангаш чарыш дугаймында керээвиске ат салдывыс.

Бистиң турлаавыста чымыштыг яш кидин түүктээн. Ийи чүс ажыг хой хураганнаан. Чаш хураганнар менди доругун турар.

Н. ДЕЛГЕР.

Чоон-Хемчиктө «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Каа-Хемде «Енисей» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Чагаазының бедик көдүрлүүшкүнү-биле чугаалажын көргеп. Олар боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, бо чылын күрүнеге сүт садарының планын ноябрь 7-ге чедир күүседирин хүлээнген.

Эрткен юбилейлиг чылда республиканың комсомолчу-эниктарының сүт-бараан фермаларының аразында соцчалистиг чарышка бо ферма тиилекчи болуп үнгеш, ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ферманың саанчылары 1977 чылдың планныг онаалдазын декабрь 15-те күүсеткеш, бо чылдың үлүүн күүседип киришкен. Юбилейлиг чылда чедип алган бедик темпизин коңкатнайн, улам эки ажылдаарын коллектив кежигүннери шиитпирлээн. Амгы үеде ферманың ажыл-ишчилери малды кыштап хүр ажырар, сүт саалдазын кудулаттпас дээш кызымак ажылдап турарлар.

Н. КЕЛИК-СЕНГИ.

Даштыкыда

ВИА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

● **ХАНОЙ. (СЭТА).** Вьетнамның суверенитедин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн чоруун Кампучиянын чепсектиг күштериниң база катап үрээнинин дугайын ВИА (Вьетнам информация агентилели) дыңнаткан.

Январь 18 болгаш 19 хүнеринде Кампучиянның чепсектиг күштери Вьетнамның девискээринче чаңгыс эвес удаа шуруун кирип, тайбың вьетнам артиллерия-биле боолан турганын дыңнадыгда демдеглээн.

Ол-ла хүн Вьетнамның Чепсектиг күштери Анзиг можуда Фукыонг районунда Вьетнамның девискээрин эжелеп алган турган Кампучиянның шеригерин кызыл үндүрүшкен. Баштайгы санаашкыннарны алырга, бир батальонну узуткаан.

ЧӨҢГЭЭЛИГ КЫЙГЫРЫГЛАР

● **ПЕКИН. (СЭТА).** КҮР-да Франциянын премьер-министри Р. Баррның чедергени-биле холбаштыр адаа хүлээп алышкын болган. КҮР-нун Күрүнө Чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Дэң Сяо-пин адаа чүве чугаалаан. Амгы кыдат удуртукчуларының политиказын өзүгаар делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыларынга удурлавышаан, ол «Европада дайынның ооскүн болур айылы көзүлдүр-ле улгадып турар» дээрзин бадыткап, Барын Европаның күрүнелерин боо-чепсекти эңдере бүдүрерин улам күштелдирериниче, НАТО-нуң шериг болуглежиннинивиниң күчү-шыдалын улгаттырарынче кыйгырып турган. Дэң Сяо-пин ындыг өнчүк-чөңгээлиг кыйгырыгларын үндезиниг болдурарын орадлаштыпаан. «Совет Эвилелиниң талазындан Барын Европаның чурттарынга кыжаныышкын боон турарынын» дугайында хоозун чүүлге чылдагаанган. ССРЭ-ге удур «чаңгыс аай фронтуну» тургузарын кыйгырып турган.

Дүвүрээзиннинг медээ

ИРТТЕРНИҢ ЧЕМИ ЧОК

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының ирт кадарчылары Хапыр-оол Саая, Бута Ооржак Балык-Хараарда 700 ажыг иртти кыштагладып турар. Ийи мөлчүн өг-бүле чаңгыс өрээл бажында сынмарлажып орар, оозу артында-ла соок: ыяш-даа, хөмүр-даа дүжүртүнээн. А даштын малының чеми шуут чок, үзүлген. Малчыннарның хой кадарар аъды безин чок, чадаг чорун турар. Чадаг кижи кала чедирил?

Кыштаг суурдан дыка ырак черде. Автолавка келбес. Садыглап чоруур дээрге баа-ла чадаг.

Хой ажылы эвээн сайзыран хөгжөөн, ыдаңгын хойдан дүк алыр талазы-биле республикада шыырак дээн ажыл-агый болгай. А ону бүдүрүп, берге байдалдарда чурттаан чоруур кижилерге сагыш салбаска, херек бүдер бе?

Бо айтырыгга совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзлар комитеттери кандыг харыыны бээр ирги?

А. МОНГУШ.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН АЙТЫРЫГЛАРЖЕ

(СЭКП Кызыл райкомунуң пленуму)

БУРУНГУ хүн СЭКП Кызыл райкомунуң пленумунга СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаалыынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди партия райкомунуң бирги секретары К. И. Шулуу кылган.

Илеткелчи болгаш санаал бергеннер: «Шамбалыг» совхозтуң механизатору Д. Түлүш, районнуң ыяш ажылагый черинин директору М. Середкин, № 2 КМК-ниң начальниги Г. Степанчук олар районнуң улус ажыл-агыйының чамдык адыларында чедип алдынган чүүлдерни демдеглээн. Беш чылдың ийи чылдарының онаалдаларындан сүттү 77 тонна, дуктү 7,8 тонна, эттти 202 тонна хойну район күрүнеге саткан. Тудугжулар ийи чылдарда кол көрөлгө ажылдар планын 102,3 хуу күүседип, чурттагаанын социал-культураның аллын хөй объектилерге ажылаага киргген. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы ажыр күүсеттинген, чоннга ачы-дуза чедирериниң хемчээли оскен. Ийи чылдарның онаалдаларын чамдык коллективтер ажыр күүсеткен.

Бо болгаш өске-даа чедишкиннерни демдеглевишаан, пленум шиитпирлеттинмээн айтырыгларже көд кичээнгейни угландырган. Ийи чылдарда совхозтарда 930 мун рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары күүсеттинмээн. Көдээ ажыл-агыйда дүвүренчиг чамдык фактылар бар. Бо дугайын «Тиилелге» совхозта партком секретары Х. Ховалыг, «Х Улуг хурал» совхозтуң директору Х. Монгуш, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги А. Семенов, «Көк-Тей» совхозтуң Б. Сат, «Кара-Хаак» совхозтуң зоотехниги Х. Сарыглар, район прокурору О. Губина олар санаалыынга чугаалаан.

БЕШ чылдың эгезинден бээр малдың баш санының көд-кол хевирлери кудулаан. Оон ийи чылдарында тараа, картофель, ногаа, чуурга бүдүрер талазы-биле планнар күүсеттинмээн. Ылаңгыя «Тере-Хөл», «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтар мал ажылын хогжүдеринин беш чылда онаалдаларын күүседиринге дыка хожудан турар. Районда бүгү чүзүн малдың олүп-хораары, ону оордап-самчыгдаар чорук хөй болуп турар.

Ылаңгыя малдың баш санын өстүрер талазы-биле ажыл дыка четпес. Төрүүр малдың кызыраары көвей. Оон түңнелинде район төрүүр чүс башка онааштыр бызааларны, ачай, хураганнарны эвээштп алган.

Мындыг четпестерниң үржүүндан мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле 1977 чылдың чамдык планнары күүсеттинмээн, малдың баш саны кудулаан. Эт садар планын чүүле «Көк-Тей», «Сукпак», сүттүүн — «Кара-Хаак», дуктүүн — «Тере-Хөл», «Шамбалыг» совхозтар күүсеткен. Хову ажылында улуг четпестер бар. Тараа, картофель, ногаа бүдүрер талазы-биле дыка хожудан, эрткен чылын бир гадан-на чүүле 5,4 центнер тарааны алган. Районнуң көдээ ажыл-агыйында тургустунган нарын байдалдардан чогуур түңнелди үндүрүп, шиитпирлиг хемчеглер алыры негеттинип турарын пленум демдеглээн.

Бо чылын район күрүнеге 2150 тонна эттти, 2200 тонна сүттү, 250 тонна дуктү күрүнеге садар. Тараа болгаш чуурга садарының планнары база улуг.

Ынчангаш чыл планын күүседир дээш хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы күштелдирери чугула болуп турар. Беш чылдың үшкү чылында салдынган планныг онаалдаларны күүседир сорулга-биле чамдык хожудаашкыннарны ажыр эртериниң хемчеглерин пленум тодаткап. Кыштаглаашкынны хүрчаагай эртириниң бүгү хемчегдерин алыр. Кышкы үеде малдың баш санын камгалаар, чаш төлүн менди ажаан алыр, мал ажылының продукциязын күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организаттар, ажылдың участок бүрүзүнге коммунистиң башкарыкчы ролюн бедидери чугула. Ол ышкаш мал семиртир каттыжыышкынларга, ажыл-агыйларга мыныстыг болда малды тургузу азыраар ажылды болур-чогууру-биле организаттаан, кодан бүрүзүнге малдың ажаалда-чемгерилгезинге, суттарылгазынга зоотехниктиг хайгаралды, камналгалыг, хумагалыг чорукту күштелдирер, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле шиитпирлиг демисежир.

РАЙОНДА тудуг организацияларында, совхозтарда ажыл шагы үзер чоруктун хөйүн пленумга база шыңгыы шүүмчүлээн. Чүүле дугаары 2 болгаш 62 база 1317 КМК-лар—бо үш тудуг организацияларында безин чыл иниинде 1188 кижи-хүнүн ажыл шагы үскен.

Бүгү ажыл-херекти декабрь Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр тургузуп, күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидип, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шыпарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниче үлгаан хүженнишкиннинг болгаш боттуг социалистиг хүлээлгелериниң күүседелин хандыраары районда партия организацияларының чугула сорулгазы болуп турар. Маңаа холбаштыр идей-кижизидилгелиг ажылды улам күштелдирери цегеттинин турар.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаалыында айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни база 1978 чылдың планнарын доодур болгаш ажыр күүседир база бүдүрүлгениң ажыктынын болгаш ажылдың шыпарын бедидер дээш демиселди күштелдирери-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын пленумнуң киржикчилерге ажыл-чорудулганын тодаргай программазы кылдыр хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлериге дүүштүр районнуң экономиказын улам көдүрүп, беш чылдың үшкү чылында боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээриниң оруктарын айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

«Шынның» корреспондентизи.

1977 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткаш, юбилейлиг чылда экономиканың улам көдүрлүүшкүнүн, культураның болгаш эртемниң хөгжүүрүн чедип алган.

Үлетпүр

Үлетпүрүң ниитизи-биле алырга, үлетпүр продукциязының хевирлериниң хөй кезиин бүдүрүп үндүрер талазы-биле план күүсеттинген. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери көвүдээн.

Эн чугула адырлар талазы-биле продукция сайгарарының болгаш өзүлде темпизиниң планының күүсеттингени дараазында саннардан көстүп турар:

	Продукция сайгарының планының күүсеттингени хуузу	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
Электроэнергетика	107	92
Оттулар үүл үлетпүрү	109	105
Өнмүт металлургия	107	102
Металл болбаазырадылгазы	99,0	100,1
Ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр	100,6	103
Тудуг материалдарының үлетпүрү	61	109
Чиик үлетпүр	103	106
Аш-чем үлетпүрү	109	93
Көже болгаш комбикорм үлетпүрү	116	134
Полиграфия	100,7	101

Көже болгаш комбикорм, оттулар үүл болгаш чиик үлетпүр элээн бедик темп-биле хөгжээн.

Продукция сайгарарының, үлетпүр бүдүрүлгениин хемчээлиниң өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң түс-түс эргелелдер болгаш бүдүрүлгелер талазы-биле чыл планының күүсеттингешин көргүзерге мындыг:

	Хуу-биле		
	Продукция сайгарар планның күүселдези	1977 чылдың 1976 чылга деңнээрге хуу-биле	
		Үлетпүр бүдүрүлгеениң ниити хемчээли	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнү
«Тыва даг-дүгү» комбинат	48	111	93
«Каа-Хем» разрез	109	105	103
Тыва электри четкизи	107	92	90
«Тыва кобальт» комбинат	107	102	103
«Тудуг кезектери» комбинат	90	95	100,6
Ак-Довурактың ҮБК-зы	106	90	95
Эт комбинады	115	86	88
Сүт комбинады	104	107	109
Хлеб продукгулар эргелели	116	134	88
Үстүү-Енисей балык заводу	89	86	81
Аш-чем үлетпүрүнүң эргелели	101	105	105
Типография	100,7	101	101
Даараныла фабриказы	104	105	105
Алгы заводу	100,5	108	115
КБН-ниң өөредилгө-бүдүрүлге чери	104	104	104
«Тыва үлетпүр тудуг материалдарының» каттыжышкыны	100,3	105	98
«Росводпромнуң» ДБК заводу	110	151	129
«Тыва көдээ тудуг» трест	101	100,8	104
Ыяш ажыл-агый эргелели	108	105	105
Тудуг кезектери болгаш конструкциязының заводу	105	105	107
Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы	100,1	108	102
Чурт иштинин үлетпүрү	99,0	109	106
Транспорт эргелели	99,0	102	103
«Сельхозтехниканың» республика каттыжышкыны	99,1	99,3	105

1977 чылда үлетпүр продукциязының эн чугула хевирлерин кылып үндүргенин түс-түзүнде көргүзерге мындыг:

	Чыл иштинде кылып үндүргени	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
Хөмүр-даш—мун тонна	817	106
Электри энергиязы—млн. квт-шак	118	72
Тудуг ыяжы болгаш оттулар ыяш сөөртүлгези—мун куб. м.—	295	103
ооң иштинде тудуг ыяжы—мун куб. м.	262	108
Дилиг материалдары—мун куб. м	138	95
Мебель—мун рубль	1093	92
Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агый хереглелиниң бараанны—мун руб.	1513	90
Тудуг чугайы—тонна-биле	2752	114
Тудуг туйбузу—млн. кезек	21,5	106
Эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер —мун куб. м	63,7	118
Сорттуг даг-дүгү—мун тонна-биле	97	140
Хөм идик—мун эжеш	80	94
Кидис идик—мун эжеш	55,5	104
Даараныла үлетпүрүнүң продукциязы—мун рубль-биле	1464	111
Туткан балык—тонна-биле	151	64
1-ги чергениң субпродуктулары-биле кады эт—тонна-биле	8922	84
Колбаса кылыглары—тонна биле	1312	100,4
Чалан сүт продукциязы—тонна-биле	16403	108
Мал саржаа—тонна-биле	482	100,8
Далган—тонна-биле	20906	159
Комбикормнар—тонна-биле	32177	196
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары—тонна-биле	20681	101
Кондитер кылыглары—тонна-биле	919	102
Пиво—мун дал.	229	134
Эвртпес сунсуннар—мун дал.	118	74
Дүс (чемге хереглээр)—тонна-биле	10500	100,8

Пландан ажыр 1977 чылда 97 мун тонна хөмүр-дашты, 28,8 мун кубометр дилиг материалдарын, 1303 тонна чалан сүт продукциязын, 190С тонна далганы, 1177 тонна комбикормнарны, 79 тонна кондитер кылыгларын бүдүрүп үндүрген.

Бараанныг продукциянның бот-үнезиниң талазы-биле чыл планы күүсеттинмээн, 9 бүдүрүлге черлери продукция сайгарарының планын күүсетпээн болгаш 16 бүдүрүлге черлери үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1976 чылдыындан эвээжеткен, 15 бүдүрүлге черлери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле чыл планын күүсетпээн болгаш 15 бүдүрүлге черлери—эрткен чылдыы-биле деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизин кудулаткан. Тудуг чугайы, тудуг туйбузу, эптээр демир-бетон, даг-дүгү, мебель, эт, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары, эвиртпес сунсуннар, балык бүдүрүп үндүрериниң чыл планы күүсеттинмээн.

Көдээ ажыл-агый

1977 чылда көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязын баштай саныаны-биле алырга, 1973 чылдың деңнеевир өртектери-биле 94,7 миллион рубль боон, 1976 чылдыындан 17,8 миллион рубль азы 16 хуу эвээш болган. Колдуунда-ла чер ажылының продукциязының эвээжээни-биле ындыг кудулаашкын болган.

Көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының тарылга шөлү 1977 чылда 376,2 мун гектар боон, 1976 чылдыы-биле деңнээрге, тараа культураларының шөлү 1 хуу көвүдээн. Мал чеми культураларын пиитиден чаңгыс чылдыг болган хөй чылдыг сигеннериң шөлү немешкен.

Дүжүт чавыс болганындан республиканың чамдык районнарынга культураларын ниити чыылдазы 1977 чылда 98,2 мун тонна боон, тараа культураларының дүжүү 1 гектардан-на 4 центнер болган. Ол 1976 чылда бир гектардан-на 8,1 центнер боон турган.

Республикага ниитизи-биле мал чеми культураларың иштинден хөй чылда үнер сигеннерин 1976 чылдыныга деңнээрге, ооң 1,9 мун тоннаны азы 42 хууну хөйнү кезии белеткээн.

Республиканың совхозтары картофельди болгаш погаалар-ны 1976 чылдыындан эвээшти ажаан алган.

Республиканың ажыл-агыйларында 1978 чылдың дүжүүнге черни белеткээн. 98,2 мун гектар ангысты андыргап, 106 мун гектар чайгы чер аңдарылгазын кылган. Республиканың шөлдериниче 258,5 мун тонна органиктиг чемнишчидилгелерни сөөртүп төккен азы 1976 чылдыындан 21 хуу хөй боон турар. Органиктиг чемнишчидилгелер тогериниң планы 91 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдыындан бүдүп чартык катап хөй— 18,6 мун тонна минералдыг чемнишчидилгелерни сөөртүп төккен боон турар. Суггаттыг шол улам калбарган.

1978 чылдың часкы тарылгазынга белеткел чоруп турар. Совхозтар 38,2 мун тонна үрезин тараанны белеткен үргаш болгаш ону тарыыр коллективизынга чедирип, көдээ ажылагый техниказын септеп турар.

Продуктулуг малдың баш саны мындыг болган:

	Январь 1-де турганы—мун баш		1978 чылдың 1977 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
	1977 ч.	1978 ч.	
Совхозтар болгаш өскө-даа күрүне ажыл-агыйлары			
Мыйыстыг бода мал	114,1	116,7	102
ооң иштинде инек	38,1	38,4	100
Хаваннар	7,0	9,6	137
Хой болгаш өшкү	1143,5	1027,4	90
Ажыл-агыйларының бүгү категориялары			
Мыйыстыг бода мал	172,2	170,1	99
ооң иштинде инек	65,2	63,2	97
Хаваннар	20,5	26,5	129
Хой болгаш өшкү	1260,9	1136,6	90

Бүгү категорияларының ажыл-агыйларына мал ажылының продуктуларын бүдүргенин көргүзерге мындыг:

	1976 ч.	1977 ч.	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
Эт (коң дериилиг)—мун т.	21,4	18,5	86
Сүт—мун тонна	55,6	55,6	100
Куш чуургазы—млн. санныг	18,5	17,8	96
Дүк—тонна-биле	2583	2297	89

Республиканың совхозтарынга бир инектен сагган сүт хемчээли 1976 чылдыныга деңнээрге 5 хуу көвүдээн, бир хойдан кыргаан дүк болгаш бир куштан алган чуурга саны элээн эвээжээн.

Инектериниң продуктулуунуң талазы-биле чыл планы 100,5 хуу, койларның продуктулуунуң планы—88 хуу, төрүүр дагаалдарның продуктулуунун—78 хуу күүсеттинген.

1977 чылда ниитиниң малынга 132,9 мун тонна сигенни, 42,7 мун тонна севажты болгаш 120,3 мун тонна силосту белеткээн.

Бүгү категорияларының ажыл-агыйларының күрүнеге саткан продуктулары мындыг:

	1976 ч.	1977 ч.	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
Дириг деңзилиг мал болгаш куш—мун тонна	27,8	23,6	85
Сүт—мун тонна	24,6	25,1	102
Дүк—тонна-биле	2940	2794	95

Сүт садарының доктаатка хемчээли 4 хуу ажыр күүсеттинген. Мал болгаш куш, а ол ышкаш дүк садарының хемчээли чедир күүсеттинмээн. Күрүнеге саткан хойнуң болгаш өшкүнүң ортумак деңзин 1976 чылдыныга деңнээрге, ооң 10 хуу, хаваннын—6 хуу немешкен. Мыйыстыг бода малдың ортумак деңзини элээн эвээжээн.

1977 чылда «Сукпак» совхозтуң баазазынга ажыл-агыйлар аразының каттыжышкының тургускан болгаш Улуг-Хем, Таңды болгаш Кызыл районнарының дужааганы 3244 баш мыйыстыг бода малды семиртир азыралга киргген.

Республиканың совхозтары 1977 чылды 18,5 миллион рубль (баштайгы саныашкын-биле) карылгалыг кылдыр дооскан. Республиканың совхозтарында продукция санынга онаштыр күш-ажыл чарыгдалының өзүлдези боон, төрүүр малдың хой кызыраары, продукция чидирии үргүлчүлеп турар.

Ажылдарын бүгү комплексизи-биле көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниге капитал салыышкыны 1976 чылдыныга деңнээрге 16 хуу улгаткан болгаш 49,2 миллион рубль болган. Күрүне ирригация-мелиорация тудуушкунунга 1976 чылдыындан 7 миллион рубль хөйнү чарыгдаан болгаш 78 миллион рубльди тускайлаан.

1977 чылдың дургузунда республиканың көдээ ажыл-агыйынга 384 тракторну, 519 чүк автомобильдерни бергеи, ол болза, 1976 чылдыындан 131 автомобиль хей-дүр; тараанын 120 болгаш силостуң—63 комбайннарын, а ол ышкаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын бергеи, Совхозтар 20 мун тонна минералдыг чемнишчидилгелерни алган. Көдээ ажыл-агый техниказын болгаш минералдыг чемнишчидилгелерни тускайлаарының чыл планы 1977 чылда күүсеттинген.

1978 чылдың январь 1-де республиканың совхозтарынга чижеглээн эталонче шилчидерге 2383 тракторлар турган. 1977 чылдың январь 1-де турганы-биле деңнээрге, тракторларның саны өскерилбээн. 1977 чылда кылдыган бүгү трактор ажылдарын чижеглээн эталонче шилчидерге 1784 мун гектар болган. Ол 1976 чылда 1851 мун гектар турган. Бир тракторга-ла хүнде кылыр ортумак ажылдың хемчээли 1976 чылдыынга деңнээрге, оон 0,4 гектар эвээжээн.

Транспорт болгаш харылзаа

Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүк дажыглаарының чыл планын 100,2 хуу, чүк сайгарылгазынын—93, пассажирлер сөөртүрүнүн—104 хуу күүсеткен. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, чүк сөөртүрүнүн хемчээли 7 хуу немешкен, чүк сайгарылгазынын—5, пассажирлерни—11 хуу улгаткан. 1977 чылдың күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планы 103 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге куруг чоруушкунунун ниити хемчээли бир хуу кызырылган, ынчалза-даа ол ам-даа хөй боон турар.

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгези кол-кол көргүзүглериниң шуптузунун чыл планын күүсеткен.

Агаар транспорту пассажирлер чедирер болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле чыл планын күүсетпээн. Ужар үүл-биле сөөртүлгенин бот-үнези 1,5 хуу чигээн.

Хем транспорту чүк сөөртүрүнүн планын сентябрь 28-те күүсеткен. Пландан ажыр 9,6 мун тонна чүктү сөөрткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планын 110 хуу күүсеткен.

Харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелели тарифтиг орулгалар болгаш харылзаа продукциязының талазы-биле чыл планын 102 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңнелинге удур тарифтиг орулгаларның өзүлдези 8 хуу, харылзаа продукциязының талазы-биле—7 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле чыл планы 104 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 4 хуу улгаткан.

Капитал тудуг

Чылда-ла 26 миллион туйбуну кылып үндүрер керамиктиг хаваа материалдарының бирги эзлчээ, 50 мун дөрбелчин метр столяр кылыгларын ыяш чаазар заводу, 0,3 миллион рубльлин даараглыг кылыгларын (ажылдап кылырының нормалыг өртээ) бөөр даараныла фабриказы, алгы заводунуң чылда-ла 140 мун эжеш кидис идик кылыр пеги, чылда 330 тонна далган дээрбеддээр эт-соок тыртар заводу, ниити ажыглалдың 84 км. автооруу, 56,5 мун дөрбелчин метр самолёттун узаар-хонар черлери, 30 мун кубометр ыяш үндүр сөөртүр бүдүрүлге чери, 1977 чылда ажыглалда киргеи болгаш чурталга бажыннары, ниити білим школалары, хөгжүм-шин театры, поликлиника болгаш культура-амыдыралдың өске-даа тулугларын тутказ. ажыглалда киргилээн.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле 10,2 мун мыйыстыг бода мал, 72 мун хой, бир мун хаваан, 20 мун баш санныг куш кирер кажаалары, 3 мун тонна тараа кирер, 2 мун тонна погаа, 22 мун кубометр сенаж кирер шыгжамырларны тудуп тургускан.

Ирригация-мелиорацияның тудуун хөй хемчээлдиг кылган. 1128 гектар суггаттыг чаа болгаш 522 гектар кургаткан черлерни ажыглалга киирип, 71 мун гектар одар-белчиир черни суглуг болдурган.

Улус ажыл-агыйынга күрүнеиин капитал салыышкыны 102 миллион ажыт рубль боон. 1976 чылдыы-биле деңнээрге, 4 хуу көвүдээн. Күрүнеиин капитал салыышкынының планын 78 хуу күүсеткен.

1976 чылдыы-биле деңнээрге, кереэ өзугаар кылыр ажылдарының хемчээли 2 хуу кудулаан.

Тудуг трестериниң талазы-биле кереэлиг ажылдарының планынын күүсеттингенин болгаш ниити хемчээлиниң өзүлдезиниң темпизин көргүзерге мындыг:

	Чыл планының күүсеттингени хуузу	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
«Тыва тудуг» трест	58	84
«Тыва көдээ тудуг» трест	87	105
«Тыва суг тудуг» трест	100,7	109
«Тыва септелге тудуг» трест	102	104

Тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1976 чылдың деңнелинге удур 6,9 хуу улгаткан. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң бүгү-ле өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң күсели-биле чедип алган.

«Колхозтар аразының тудуг» каттыжышкыны кереэлиг ажылдарының планын 105 хуу күүсеткен.

Ажыл-агый саныалгазының чаа хевири—бригада кереэзи-биле тудуг-монтаж ажылдарының 56 бригадалары ажылдап турган.

Ооң-биле чергелештир чамдык күчүлерни ажыглалга киирер талазы-биле даалга күүсеттинмээн. Дыка хөй тудуг-монтаж организациялары кереэлиг ажылдарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң планын күүсетпээн болгаш тудуг-монтаж ажылдарының өртен-үнезин аартаарын болдурдурган. Ажыглалга киирер тудугларга капитал салыышкынларын мөөнүзүн чамдыкта четпес боон, тудуг хуусааларын үзер чоруктар турган.

Чоннуң материалдыг чаагай чоруунуң болгаш культурлуг деңнелиниң өзүлдези

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турарларның саны чыл иштинде 4 хуу улгаткан. 1977 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 157 рубль боон, 1976 чылдыы-биле деңнээрге 3 хуу өскен. Чыл иштинде материаллыг шаңнал-мактал фондузундан 5,6 миллион рубль төлээн, ол дээрге 1976 чылдыындан бир хуу эвээш-тир.

Республиканың ажаалга кассаларында чоннуң салыышкынларының артыы 1976 чылдыында турганынга удур 4,2 миллион рубльге немешкен. Чыл дургузунда салыкчыларның саны 4,3 мунга немешкен болгаш 1978 чылдың январь 1-де 74 мун четкен.

Күрүне болгаш кооперация садының үүрмектеп садар бараан саарылгазы ниитиниң чемненилгези-биле катай 1977 чылда 213, 6 миллион рубль четкен болгаш 1976 чылдыы-биле деңнээрге, 6 хуу азы 11,8 миллион рубль көвүдээн.

Республиканың кол-кол садыг организацияларының 1977 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын күүсеткенин көргүзерге мындыг:

	Миллион рубль	Кол планның хуузу
Республика ниитизи-биле	213,6	102
Респотребсоюз	105,5	100
Садыг министерствозу	85,6	103
«Тыва даг-дүгүнүң» АХК-зы	13,7	100,3
Аптека эргелели	1,4	103
«Союзпечать»	1,4	103

Оттулар үүл үлетпүрүнүн эргелели, чурт иштинин үлетпүрүнүн эргелели, анчылар болгаш балыкчылар ниитилели үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын күүсеткен.

Чонга эн чугула бараанларны садарының өскерилгенин көргүзерге мындыг:

	1977 чылдың 1976 чылдыныга деңнээрге хуу-биле
Аш-чем бараанны	
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары	102
Эт болгаш эт продуктулары	90
Балык болгаш балык продуктулары	98
Мал саржаа	101
Сүт болгаш сүт продукциязы	106
Быштак	120
Чуургалар	120
Чигир	106
Кондитер бараанны	101
Шай	96
Картофель	90
Погаалар	114
Кат-чиметер	119
Алкоголь кылыглары	105
Үлетпүр бараанны	
Хөвен-саазындан кылган пөстер	110
Дүктен кылган пөстер	93
Торгу пөстер	110
Хендир пөстер	91
Даараглыг кылыгаар	107
Даштыны болгаш иштики хептер	101
Үк кылыглары	112
Хөм болгаш холумактыг иликтер	103
Шаажан-фаянсылыг болгаш шил савалар	85
Мебель	102
Мотоциклдер болгаш чадаг-тергелер	111
Чиик автомобильдер	92
Электри бараанны	97
Шактар	110

Чер-чер Советтериниң үлетпүр бүдүрүлгелери садыг организацияларынга калбак хереглелдин бараанларын бөөриниң планын 42 хуу күүсеткен болгаш оттулар үүл үлетпүрүнүн эргелели 77 хуу, чурт иштинин үлетпүрүнүн эргелели—46 хуу күүсеткен.

Республикага ниитизи-биле амыдыралга ачы-дуза чедиреринин планы 113 хуу күүсеттинген, хоорайларга—115, көдээге—111 хуу күүсеттинген боон турар. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, амыдыралга ачы-дуза чедиреринин хемчээли 13 хуу көвүдээн.

1977 чылда амыдырал хандырылгазының 339 бүдүрүлге черлери база 112 хүлээн алыышкын пунктулары ажылдап турган болгаш оларның ажылдакчыларының саны 9 хуу немешкен. 1977 чылда чоннуң өскен бүрүзүнге онаштыр ачы-дуза чедиреринин хемчээли ниити республикага 15 рубль 77 көпеек, ооң иштинде хоорайларга—23 рубль 19 көпеек, көдээ черлерге—10 рубль 55 көпеек четкен.

Чурталга тудуушкунунга күрүнеиин капитал салыышкынының 78 хуузун шингээдип алган болгаш 1976 чылдыы-биле деңнээрге, 13 хуу көвүдээн. Чер-чер Советтериниң талазы-биле чурталга тудуунга капитал салыышкынының планы 71 хуу күүсеттинген.

Боттарының хөреңгизи-биле болгаш күрүне чөлизи-биле 1977 чылда күрүне болгаш кооперативи организациялары, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-даа, колхозтар болгаш колхозчулар, көдээ интеллигенция ниити шөлү 79756 дөрбелчин метр чурталга шөлүн ажыглалга киирген. 1976 чылдыы-биле деңнээрге, чурталга шөлүн 24 хуу эвээшти ажыглалга киирген.

Чер-чер Советтериниң организациялары чурталга шөлүн ажыглалга киирериниң планын 46 хуу күүсеткен. Ол дээрге 1976 чылдыынга деңнээрге, ооң 49 хуузу-дур.

Культура-амыдыралдың тудугларын кылырынга күрүнеиин капитал салыышкынының 76 хуузун ажыглаан. 1256 өөреникин олуттуг ниити білиг школаларын, 150 орунлуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, хары угда 300 кижи хүлээн алыр поликлиниканы, 800 олуттуг театрны, 2000 олуттуг клубтарны тутказ, ажыглалга киирген.

Улус өөредилгеин болгаш культура улам хөгжээн.

Өөредилгеиин янзы-бүрү хевирлериинге 75,1 мун кижини хаара тутказ, ооң иштинде ниити білигиин бүгү хевирлиг школаларынга 66,9 мун, ортумак профессионал-техниктиг училищелерге—1,3, техникумнарга болгаш өске-даа ортумак тускай өөредилге черлериинге—44,4, дээди өөредилге черлериинге—2,5 мун кижи өөренин турган.

Сес чыл школаларын 3,4 мун кижи дооскан болгаш оларның 76 хуузу ортумак школаларда, а ол ышкаш ортумак білигиниң өске-даа өөредилге черлериинде өөредилгезин үргүлчүлеп турар.

1977 чылда 5 мун аныяк өолдар, кыстар ортумак эртембилигин чедип алган болгаш оларның 3,3 муну будүрүлгеге ажылдавышаан өөренин турганнар.

7,9 мун өөреникчилер узаткан хүнүт школаларга азы бөлүктерге турган. Ол дээрге 1976 чылдыындан 9 хуу хөйдүр. Дээди эртемниг 219 специалистерни, ортумак білиглиг—895 кижини улус ажыл-агыйынче ажылдадып чоруткан.

Дээди өөредилге черлериинге 581 кижини хүлээп алган, оларның иштинде 356 кижи хүндүсү салбырларда өөренин турарлар. Ортумак тускай өөредилге черлериинге 1279 кижини хүлээп алган, оларның 955-и хүндүсү салбырларда өөренин турар.

1977 чылдың чайынында пионер болгаш школа дагерьлериинге 8161 кижи дыштанган, ооң иштинде хоорай даштының пионер лагерьлериинге—6218 кижи дыштанган.

2240 мун экземпляр ном фондулуг 160 массалыг библиотекалар хоорайларның болгаш көдээниң чонунга бараан боон турар. Оларга 1976 чылда турган номнардан ам 72 мун хөй боон турар. Республикада 202 клуб албан черлери, 217 турум кино үндүрер черлер ажылдап турар. Бир чылдың дургузунда 7256 мун кижи кино көрген.

Чоннуң медицина хандырылгазы экижин турар. Чыл иштинде эмпелгелерниң орунларының саны 100 чедир немешкен болгаш ниитизи-биле 4140 четкен.

Тыва АССР-ниң чоннуң саны (баштайгы саналга-биле) чыл иштинде 2,5 мун кижиге немешкен болгаш 1978 чылдың январь 1-де байдал-биле алырга, 260 мун кижи четкен.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ

ХОЙЛУГ КИЖИ-КААС

БИСТЕ БАЗА ЫНДЫГ

Дүк бүдүрерин көвүдедир дизе...

Көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының хой ажылының талазы-биле Тока аттыг совхозта дааныр пунктузунуң эргелекчизи Н. Болхоевтиң «Хойдан дүк алырын көвүдедир дизе» деп эгелиг түүлүбиле танышкаш, бистиң «Улуг Октябрь» совхозта хойжу бригаданың ажылынга хамаарыштыр чамдык бодалдарымны бо түүлге чугаалаар бодай-дыр мен.

Хойнуң дүккүр продуктулуу чыл келген тудум өскейн, харып-даа кудулап турар дээри черле шын. Оны бистиң совхозувустуң чижээндеи-даа көрүп болур. Оок чылдагааны түдел? Н. Болхоевтиң ындыг айтырыгны тургусканы чөптүг. Бо айтырыг түгле тускай эртемниглерни эвес, хойжуларны база дүвүредип турар.

Мында бир кол четпес түве болза, хойларны классыны, хар-назынының болгаш эр-кызының аайы-биле ажылап үспейн, тускай коданнар кылдыр тургуспайн турары болур. Бо чугула ажылды «Улуг Октябрь» совхозта четпес чорудуп турар.

Хойларның уксаазын, продуктулуун тодарадып үнелээрин хойну кыргып каапканда чорудуп турары шын эвес деп бодаар мен. Бистиинде ынчаар кылып турар. Хой дүктүг турда, ооң үнелээшкинин кылыры таарымчалыг. Чүге дээрге дүгүнүн тереци, тайызы, узуну болгаш кысказы тодаргай көстүп турар болгай. А кыргып каапкан тас хойдан ооң дүгүнүң кандызын канчап билир боор!?

Чамдык хойларның боттары улуг, шыырак болза-даа, дүккүрү шоолуг эвес, төрүвес болгулаар. Кадарчы кижи ындыг хойларны брактаар дээрге, тускай эртемниглер чөпшээревес чоруктар бар. Хойларны кадарып, ажаап турар малчын сларның кайызының дүккүрүн, толгүрүн өске улустан артык билир болгай. Ындыг болганда, бонитировка үезинде хойжунуң санал-оналын херекке албас чорук база шын эвес деп бодаар мен.

Хойнуң продуктулуунуң куду болуп турар чоруу ол амыдыралчы чугула адырга ажылагыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериҥ кошкак кичээнгей салып турарын база херечилеп турар. Чижээ, хойжуларның кыштагларының септеттингенин специалистер ылаптыы-биле хынап көрбес-тир. «Өдек-кыштаг септеттинген» дээрге-ле, аңаа бүзүреп каар. Чогум канчаар септээнил, шынары кайы хире болганыл дээрэин хынап көрүп чораан специалиске кижи таварышпас боор-дур. Хар улгадып, соок дыңзый бергенде, хойга немелде чем бээрин специалистер баш удур шиитпирлевейн турар. Чүгле хойжу кижи шыңгыы негелде тургузарга, ынчан ам шиитпирлеп турар.

Хойдан арбын дүктү алырында чугула түүл болза, қышкы үеде хойларның ажаалда-тежээлдезин экижидери болур. Хойлар арып-баксырап, дамдыы алдарай бээрге, ынчан кээп азыраар деп девидеп үнер шын эвес практика бар. Бистиң совхозта ындыг. Маңаа буруунуң улуг нуруузу специалистерге опаажыр ужурлуг. Чүге дээрге арып баксырап эгелээн хойларны чогуур үеэинде азыралга тургузар дугайында айтыышкынны олар хойжуларга бербейн турар. Харын хойжулар боттары негелде салырга, түгле ынчаарда азыралга тургузарын чөпшээрен турар. Черле ынчаш, малды күштүг-шыырак турда азырап эгелээри чугула. Арып баксырап, чудап чыл ашкан хойларның дүгү харык чок болур. «Өлүг дүк» деп түве чогум-па ынчаар тыптып турар. Тоттур чемгербейн, суг-биле хандырбайн турган хойларның дүгү өлүг, сазаң, тогдап дүжүп чоруур болгай. Дүктүң эвээш болуп турарының бир чылдагааны ында-дыр. Бистиң совхозта хой коданнарын суг-биле үзүктел чок хандырбайн, бээрде түгле соок суг берип турар. Негелде ёзугаар адыр болза, қыжын хойга чылыг суг бээр херек. Ол чорук хойнуң дүккүр продуктулуун бедидеринге эргежок чугула.

«Улуг Октябрь» совхозтуң коданнарында аңгы-аңгы классың хойлары шуптузу холуштур турар. Класс аайы-биле аңгылап үспээн. Чазын бир кодан хойну кыргырга, чамдык хойлар 1,5 килограмм, а өскелери 5 килограмм чедир дүктү берип турар. Бо дээрге аңгы-аңгы классты хойларның кады турарының херечизи ышкажыл. Ынчангаш моон соңгаар бирги чугула түүл хойларны клазының аайы-биле үскеш, тус-тус коданнар кылдыр тургузары болур. Оон аңгыда хойларның продуктулуун кудулатпазы-биле қышкы үеде эки ажаап азыраарын хандырар херек. Чаңгыс соос-биле чугаалаарга, хой ажылын харылап турар специалистерниң харысалгазын бедидерл, олардан негелдени шыңгырадыры хүнүң эң чугула айтырыы. Оон башка бо чугула херекке шиитпирлиг эргилде чедип алдынмас.

П. СЮРЮН,
хойжу.

ШООЛУГ ЭВЕС

Бо чылын республикага 508818 хой төрүүр. Январь 19-түн медээзи-биле алырга, 104609 хой төрээн, ол дээрге бүгү төрүүр хойнуң 20,5 хуузудур. 143 хой ийистээн. Чөөн-Хемчик районда төрээн 21 муң хире хойнуң төлү менди. Моңгун-Тайга, Барыын-Хемчик, Тожу, Таңды, Каа-Хем, Эрзин районнарда чаш хураганнар өлүп хораан. Шиитпи-биле эрткен чылдың бо үеэинде турганынга деңнээрге, төрээн хой 28404 баш, камгалап алган хураган 28655 баш хой болган.

Бо саннардан алгаш көөрге, байдал эки ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ол ындыг эвес. Медээни барымдаалаарга, 83 хураган өлген. Эрткен чылын ооң саны 153 турган. Төрээн хой саны хөй болганда, чидириг шоолут эвес-тир деп саанаар болза, канчап-даа таарышпас, түге дээрге бо кыштың байдалы эрткен чылга деңнээр хире эвес ылгалдыг. Бо талазы-биле чүгээр-даа болган дижик, а өлүг төрүттүнер, ара салыр таварылгаларның ковудээнин чүүн-биле тайылбырлаарыл? Ындыг таварылгалар эрткен чылдың бо үеэинде 1580 турган болза, ам 1825 четкен. Ынчаңгаш нинти чидириг бо чылын 1908 баш чедип турар-дыр, ол дээрге эрткен чылдың бо үеэиндээнинден 175 баш хой.

Улуг-Хем районнуң ажылагыйларында—23, Бай-Тайгада—22, Кызыл районда—18, Тес-Хемде—14 хураганнар өлүп хораан.

Чаш төлдүн үчёдүн экижидери, чидириглериҥ чылдагаанларын тодарадыры, ону болдурбазының хемчеглерин ап чорудары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглериннен негеттинип турар. Бо чылдың чаш малын менди камгалап алырындан мал бажының өзүлдеэн, оон продуктулуг чоруу дорт хамааржыры билдингир.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ооржак Дондуп-оолович Балдыш-оол онгу беш чылдың үшкү чылында малын кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн менди доруктурар дээш, эрес-шудургу ажылдап турар. Малчынның коданында 551 баш төрүүр хой бар. Ам хойлар оолдап эгелей берген. Баштай төрүттүнген хураганнар онча-менди доругуп турар.

Төрүүр үүс хойга онааштыр 96 хураганны менди өстүрер, хой бүрүзүнден 5 килограмм дүктү кыргып алыр—малчынның бо чылгы хүлээлгези ындыг. Сөглээн сөске ээ болурунуң бүгү-ле болдунар аргалары бар: хойжу бодунуң кыштаан) эки септеп алган, янзы-бүрү чемнерни четчири-биле кыштагда эккел дужурген, хураган адаанга урар күргиг өдек база белен.

ЧУРУКТА: О. Д. Балдыш-оол хойларын кадарып чор.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ЭРТКЕН ЧЫЛЫН:

...республикага бүдүрген 21,7 муң тонна хире эттиг 12,8 муң тонназы хой биле өшкү эзди бооп турар. Эң-не хой ындыг этти Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның ажылагыйлары (2—2,2 муң тонна) бүдүрүп турарлар. Таңды, Бай-Тайга, Кызыл районнар түс-тузунда дириг деңзи-биле муң ажыг тонна хой, өшкү эздин бүдүргеннер.

* * *

...республика 2034,4 тонна дүктү бүдүрген, ол планның 87,8 хуузу болган. Бир хойга онааштыр план ёзугаар 2,24 килограмм дүктү бүдүрер турган, херек кырында 1,96 килограммны бүдүрген. Ол 1976 чылда турганындан 40 грамм эвээш. Дүк бүдүрериниң планнарын Таңды, Каа-Хем районнар күүсеткен. Эң-не хой дүктү Таңды район бүдүрген болгаш бир хойга онааштыр 3,3 килограмм дүктү алган. Бо талазы-биле эң-не эвээш көргүзүг Мөңгүн-Тайгада—910 грамм.

* * *

...ажыл-агыйлар 375,8 муң хураганнарны алган азы түс хойдан-на 63 хураганны камгалап, азы эрткен чылдыындан 8 хураган эвээшти алган. Чөөн-Хемчик район төрүүр үүс хойдан-на 76 хураганны алган, а Тес-Хем районнуң ол көргүзүү дыка эвээш—50-не хураган.

* * *

...хойнуң өлүп-хораар чоруу дыка хөй болган. Ылаңгыя Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Кызыл районнарда өлүп-хорааны хөй болган. Бо чылдың январь 1-де бүгү ажыл-агыйларга 936,6 муң хой турган азы планның 84,5 хуузу.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжулары эрткен юбилейлиг чылды бедик көргүзүглер-биле демдеглээн. Күрүнеге 440 центнер дүк садар хүлээлгелиг турган, ону 448 центнер кылдыр, 101,8 хуу күүсеткен. Ам совхоз 11 муң ажыг хойлуг.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын совхозтуң хойжулары таныжып көргеш, онгу беш чылдың үшкү чылын шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурар, улам-на бедик көргүзүглерни чедип алыр деп шиитпирлээн. Олар төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны менди доруктурарын, хой санындан 3,6 килограмм дүктү кыргып алырын, күрүнеге 450 центнер дүктү садарын хүлээнген. Хойжуларның аразында социалистиг чарыш калбарган.

ХООРЗУНДА КОДАН ХОЙЛАР

Чагытай хөл биле Мажалык аразында кырлаң оорга. Оон арты-ишти—тараа хоорзуну. Бо чылын ында хар чуга. Ынчангаш хоорзунда оът-сиген, тараа сыптары сарыг-хоор саглаа берген тургулаар.

Кырлаң бетинде сарыг ыйылакта кодан хойлар чаттыла берген оттап чор. Оларның чанында шанактыг ааг костүдүр. Адап-сурап чораашывыс Иван Терентьевич Студьевтиң хойлары ол түве-дир.

Дарбыл сарыг салдары чыварга хыраалай берген, элээн назы дөгээни арын-шырайындан илдең, узун сыпныг, шыырак мага-боттуг эр бисти уткып келди.

— Совхозтан даргаларым келген деп бодадым ышкажыл — деп, амыр-менди солушкан соонда, хойжу хөөрей-дир.— Бистиң бригадиривис Кадр-оол Борбашкынович келир болган түве. Ажыы-биле чугаалаарга, онза херектеп турар чүвем-даа чок. Ынчалзажок бригадир аар-саар херекселдер эккээр боор.

Оттап чораан хойларның семис-шыыраа хөлчок болду. Чамдыктары тодуп алган хире, аңаа дыштанып тургулаардаа Студьев хойларынче көрбүшаап, чугаалады:

— Хүр-ле хойлар бо. Семис-шыыраан көрүңер даан. Хар, соок чок, магалыг кыш-тыр. Бо хойларны азыраар ужур чок. Ногаан сула саваңы бээрге безин тоовас түвелер-дир. Семис хойлар төрүүрге, оглу улуг-шыырак, незиниң сүдү база элбек, хураганнар доругуучал, хорамча нок болур.

Иван Терентьевичиниң коданында нинти удаа ооолдаар 762 хой бар. Дуржулгалыг хойжу оларны хүр кыштадып турар. Кышка эки белеткенген: кажаа-хораазы чылыг, чем четчир, эртен, кежээ чылыг суг берип турар.

— Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы совхозтуң хойжуларын улам-на сорук кирди. Үшкү чылды шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурар дээш, қызымак-шудургу ажылдап тур бис. Мен хуумда төрүүр үүс хойга онааштыр 115 хураганны менди доруктурар, хой бүрүзүнден 4,5 килограмм дүк алырын хүлээнген мен.

Ол черле чайлыг күүсеттинер, харын ашса хөнүү. Чүге дээрге кыш эки, хой хүр-дүр—деп, Иван Терентьевич түңнелиндe бүзүрелдиг чугаалады.

АЛДАРЛЫГ ХОЙЖУНУҢ КЫШТААНГА

Оңгар чооганың ол чарыында, бажында кара хаяларлыг тейжигеш тур. Ооң баарында оргулаашта делгем хой кажаазы, чаа туткан чуртталга бажыны, чадагай кажаада сиген болгаш сула. Республиканың алдарлыг малчыны Иван Петрович Сафоновтуң кыштаа ол. Хойлары кедээр, тейниң мээзинде, сарыг-хоор апарган оттап чорлар.

Улуг хойжу Иван Петрович болгаш ооң эзлчежикчизи Анатолий Михайлович Барсуков кыштагда өдек аштап аайлаан турлар.

— Кыштаг соора көрбес улус-аа болгай силер, чалгаарап турдувус харын, хөөрежирде доруун бооп-тур—деп, Иван Петрович ойнай-сылдай хөөрей-дир. Мал азыравас, кыш эки болгаш, кылыр ажыл амдыызында чайлыг ийин. Ооолдаашкын эгелээрге қызыгчай чок апаар боор бис. Ам удавас төрүүр хойлар бо.

Ол эрес-кежээ, ат-сураглыг хойжунуң ажыл-ижи-биле танышпышывыс. Совхозта мал-маганның хүрүн, малчынларның тура-соруктуг ажылдап турарын ол өөрүшкү-биле чугаалап олурду. Хой кадарарынга 30 чыл ажып турар болгаш ооң арга-дуржулгазы улуг. Ынчангаш совхозтуң хойжулары аңаа бо-ла келир, оон арга-сүме айтырар, ажылының дуржулгазын ажыглаар. Ол база бир аныяк хойжуну дагдынып алган, ажылдың арга-мөргежилиппе өөредип турар. Иван Петровичиниң хүлээлгези эң-не бедик: төрүүр үүс хойдан 130 хураган, хой бүрүзүнден 5 килограмм дүк. Ол ону күүседи-ринге бүзүрелдиг.

БАШТАЙГЫ ХУРАГАННАР

Хойлар одардан өдекке кирип келген турда, Шавы Кузьмич Кунгааның аалынга бардывыс. Чаа төрүттүнген чаш хураганнарның болгаш оларның нелериниң маалашканы ана дүвүренчиг түве. Шавы Кунгааның арын-шырайында өөрүшкү илдең.

— Хамыкты мурнай мээң хойларым ооолдап эгеледи—деп, ол биске чугаалады.— Эрте ооолдадыры кончуг ажыктыг түве болгай. Ынчангаш күзүн хойларымны эрте тарып бооаадылгага киирген кижи мен. Ам кидин түлүктеп, төө каап эгеледілер. Семис-шыырак хойлар төрүүрге магалыг түве-дир: эминиң сүдү элбек, хураганнары улуг-шыырак. Шыырак хураганнар ийи-үш хоңгаш-ла, кижиге четтирбес апаар-дыр.

Шавы Кузьмич од ажылагыйда хоочун хойжуларның бирээзи. Эрткен чылдың берге қыжынында белин бедик көргүзүглүг болган: үүс хойдан 103 хураганны, бир баштан-па 4 килограмм дүк алган. Ам 100 хойга онааштыр 105 хураганны, бир хойдан 4,2 килограмм дүктү алырын хүлээнген.

Ооң коданында чемни четчири-биле дүжүрген. Хураган хүлээп алырының баштайгы хүннеринде-ле хоочун хойжунуң аалынга сакманщиктер чедип келген. Коданда 580 баш хой бар. Оон бежен ажыг хой төрээн. Төрээн хой санындан он шаа хураган ажыг болган. Хойжу бо чылын база-ла чаагай «дүжүттү» алыры оон тодаргай.

К. АРАКЧАА.

КЫШТЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Репортаж

Оксана Севилбааның ада-иези мурнакчы малчын улус. Ол база-ла оларның үлегери-биле малчын болур күзелдиг апаргаан. Ол ам сакманщиктеп ажылдап турар. А ооң эжи Маргарита Серээдар хойжу. Ол аныяк малчын 490 баш хойну кадарып, ажаап-тежээп турар. Бо ийи комсомолчу қыстар Эрзин районда «Чаа өрүк» совхозта ажылдап турар. Олар күш-ажылга қызымак, эрес-шудургу, үлегерлиг сагыыга-чүрүмнүглер.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) сакманщик Оксана Севилбаа-биле хойжу Маргарита Серээдар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫН, ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ

(„Шынның“ почтазындан)

Бо хүннерде республиканда хой ооолдаашкыны кидин түлүк чоруп турар. Бистиң өдээ бижикчилеривис бо чугула кампанияның хой қыштаглаашкынының канчаар эртип турарының дугайында хөй-хөй чагааларны чорудуп турар. Олар эрес-кежээ малчынларның, оларның дузалакчылары — сакманщиктерниң қызыман ажылының ачызында чаш хураганнарның менди алдынып турарын, малдың қыштан хүр ажып турарын бижип турарлар. Ынчалза-даа ол чагаларның аразында малчыннарның хандырылгазында, өөредилгезинде, қыштаглаашкынның чоруп гурарында четпестерни илереткен чагаалар база бар.

Чамдык чагааларның допчуларын маңаа киирээл.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда төрүүр 11 муң ажыг хойнуң 5 муң хирези төрээн, оларның хураганнары менди чаагай доругуп турар деп, К. Ойдан-оол бижээн. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чола Монгуштуң коданында 438 хоюнуң үш чүзү ооолдаан, ынча хураган бар. Хойжулар О. Дүрбүлектин, А. Сонай-оолдун, К. Долгармааның қыштаглаашкынны эрттирип турары эки, чаш хураганнар менди доругуп турар.

Ынчалза-даа чамдык малчынларга почта чедирилгези, автолавка хандырылгазы (ылаңгыя Чыргакы салбырында) багай деп автор шүгүмчүлээн. Бо талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Ол-да райондан Д. Монгуш «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжу коданнарында байдал эки деп бижээн. Мал чемин, сутну үзүктелдирбейн сөөртүп чедирип турар. Алдан-Маадыр салбырда хойнуң барыкла чартык кезин ооолдапкан, хураганнар менди алдынып турар, харын-даа дортен ажыг ийистер бар. Хөрөөженнер чөвүдели, комсомол комитеди хойжуларга дузалаар сакманщиктер чорударын эки органазастаан. Дуржулгалыг сакманщиктер М. Кодур, О. Хуна, С. Кысыы, О. Хавышмаа, М. Ыдык, О. Лама-Сүрүн, М. Бопуяк, М. Быстан, О. Хүрен болгаш өскелер-даа түс-тузунда 60—90 хураганнарны эки доруктуруп турарлар. Салбырның удуртулгазы малчыннарга дузалаары-биле шеф ажылын организастаан турар.

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң комсомол комитеди сакманщиктер четчелээр талазы-биле эки ажылдаан деп бижикчи М. Даныын биске дыңнаткан. Ам ында 170 сакманщик қызымак ажылдап турар. Ол-ла совхозтуң хойжузу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Осур-оол Туматтың бодунуң мергежилиинге өөредип каан оглу — аныяк хойжу Найрал қыштаглаашкынны эки эрттирип турар. Коданда мал хүр, төрүттүнген хураганнар менди. А Саглыда хойжу Дыртык Ооржактың коданында хой ооолдаашкыны мырыңай адаталып келген: 370 хойнуң 310-у ооолдаан, төлү база-ла онча. Ол дугайын бижикчилер Н. Дамдын, М. Мадон сонуургаткан.

Мал ажылынга дузалап турар адырларның ажылындан қыштаглаашкынның чедиптинивиг эртери улуу-биле хаарга-дуржулгазы улуг. Ынчангаш совхозтуң хойжулары аңаа бо-ла келир, оон арга-сүме айтырар, ажылының дуржулгазын ажыглаар. Ол база бир аныяк хойжуну дагдынып алган, ажылдың арга-мөргежилиппе өөредип турар. Иван Петровичиниң хүлээлгези эң-не бедик: төрүүр үүс хойдан 130 хураган, хой бүрүзүнден 5 килограмм дүк. Ол ону күүседи-ринге бүзүрелдиг.

БАШТАЙГЫ ХУРАГАННАР

Хойлар одардан өдекке кирип келген турда, Шавы Кузьмич Кунгааның аалынга бардывыс. Чаа төрүттүнген чаш хураганнарның болгаш оларның нелериниң маалашканы ана дүвүренчиг түве. Шавы Кунгааның арын-шырайында өөрүшкү илдең.

— Хамыкты мурнай мээң хойларым ооолдап эгеледи—деп, ол биске чугаалады.— Эрте ооолдадыры кончуг ажыктыг түве болгай. Ынчангаш күзүн хойларымны эрте тарып бооаадылгага киирген кижи мен. Ам кидин түлүктеп, төө каап эгеледілер. Семис-шыырак хойлар төрүүрге магалыг түве-дир: эминиң сүдү элбек, хураганнары улуг-шыырак. Шыырак хураганнар ийи-үш хоңгаш-ла, кижиге четтирбес апаар-дыр.

Шавы Кузьмич од ажылагыйда хоочун хойжуларның бирээзи. Эрткен чылдың берге қыжынында белин бедик көргүзүглүг болган: үүс хойдан 103 хураганны, бир баштан-па 4 килограмм дүк алган. Ам 100 хойга онааштыр 105 хураганны, бир хойдан 4,2 килограмм дүктү алырын хүлээнген.

Ооң коданында чемни четчири-биле дүжүрген. Хураган хүлээп алырының баштайгы хүннеринде-ле хоочун хойжунуң аалынга сакманщиктер чедип келген. Коданда 580 баш хой бар. Оон бежен ажыг хой төрээн. Төрээн хой санындан он шаа хураган ажыг болган. Хойжу бо чылын база-ла чаагай «дүжүттү» алыры оон тодаргай.

К. АРАКЧАА.

Сүме ХУРАГАННАРНЫ ДОРУКТУРАРЫ

Қыжын кажаа иштинге чаш хураганнар тургузар тускай чылыг черин белеткен алыр. Ук кажаанның температуразы 6—8 градус чылыг, агаары күргаг болур ужурлуг.

Чылыг кажаанның кол кезээн чаш хураганныг хойлар турар бичин өрээлдер ээлээр. Хойнуң төрүүрү 30—50 минута хире үргүлчүлээр. Төрүттүнген хураган 15—20 минута эрткен соонда бут кырынга турун кээр болгаш незиниң сүдүн эме бээр. Хураганга база хойга түр үениң дугаарын қылыр. Ийи хонук эргкенде хураганныг хойну тускай өрээлден үндүргеш, 7—10 баш хураганныг хойлар турар болүкке кадар. Ону сакман дээр. Хураганнарның өзүн дорукканыныҥ хире-чергези-биле сакманнарны улгаттырын турар. Хураганнар 5—8 хонук чеде бергенде, сакманга 25—30 хойну тургузар, 20—30 хонук четкенде—сакманда хойларны 250 чедирер.

Чиигe-нарын дүктүг хураганнар 10—12 хонганда, оларның кудуруун 3-кү биле 4-кү чүстүң араазында кезер. Кошкар қылбас хураганнарны 2—3 неделя назылыында чазаар ужурлуг.

Баштайгы 20 хонукта хураганнарга түгле незиниң сүдүн эмзирер. Ындыг болганда, оларның өзүлде-сайзыралы незиниң сүткүрүнден, а ындыг болганда—хойну чемгерериниҥ кол хамааржыр. Хураганнарны үшкү неделядан эгелээш, концентраттар-биле база эки шынарлыг чымчак сиген-биле чемгерип болур. Оон эгелээшле қыжын хураганнарны агаарладып үндүрүп болур.

Эрте чазын агаар өскерличел турда, хураганнар ораан, соокка алыптып болур. Ынчангаш ол үеде түгле хойларны одарже үндүргеш, хураганнарны өдекте чадагай кажаага үзүп алыр. Хураган чок үнген хойлар одарга эки оттап алыр.

Хураганнар 3,5—4,5 ай назылыг апарганда незиниҥ аңгылап үзер. Үскен соонда оларны эң-не эки одарларга кадарар.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

Суг болза, амыдыралдың эң-не эргежок чугула түүү. Малдың дириг деңзизиниҥ 65—70 хуузу суг болур. Ханның 80 хуузу сугдан тургустунган. Суг организмте чылгыны аайлап таарыштырарынга эргежок чугула.

Мал чем чекка 30 хире хонукта чурттап болур, а суг чокта 4—8 хонуктан эрттир чурттап шыдавас. Аштап турган үеэинде, мал мага-бодунда үстерниҥ база белоктарның 50 чедир хуузу төнгүжеге дириг турар, ынчалзажок организмде сугнуң 20 хуузу төнер болза, ол өлүр.

Мал сугну туралааны-биле ишкен турар ужурлуг. Улуг хой чайгы үеде хүнде 5 литр сугну ичер. Малга бээр сугнуң температураза 12 градус чылыг болур болза эки.

* * *

Эки одарларга улуг хойлар хүнде 6—7 кг, аныяк хойлар 3—4 кг сигенни оттап алыр. Ынчаар тодуп алган хойларны концентраттар-биле немей чемгерери негеттинмес. Оларга түгле суг болгаш чылгаар дус херек.

Хураган эмзирер нарын дүктүг хойларны тургузу азырал үеэинде чемгерериниҥ рациону хонукта чижек-биле мындыг болур: сиген—2 кг, кукуруза силозу—3 кг, концентраттар—0,3—0,4 кг.

ДУЗАЛАКЧЫЛАР

Өвүр районда «Торгалыг» совхозта төрүүр хой 14 муң чоокшулап турар. Совхозтуң хойжулары малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыр дээш боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан, эрес соруктуг ажылдап турар.

Чаш хураганнарны хойжуларның бүрүнү-биле менди доруктуруп өстүрериниҥ улуг дузаны сакманщиктер көргүзер. Бо чугула ажылче аныяк ооолдар, қыстарны мобилизаставр талазы-биле боттуг хемчеглерни совхозта комсомол комитеди алган. Сакманщик қыстар район Совединиҥ депутады Дукчуу Қызыл-Уруг, партия кежигүнүнге кандидат Нина Комбу, Зоя Шивит-Доржу олар онгу беш чылдың үшкү чылында түс-тузунда 200-тен эвээш эвес хураганны азыраан доруктурар эгелээшкинин үндүргеп. Ол эңелекчи савалды комсомод комитеди деткээн болгаш үетүнде ады үнген аныяктарның үлегери эдерериниҥ өске ооолдар, қыстарны қыйгырган. Ынчангаш совхозтуң хой ооолдан эгелээн бүгүле коданнарынче сакманщиктеп ажылдаар, хойжуларга дузалаар дээш аныяк ооолдар, қыстар аттанып үнгүлээн.

Ажыл-агыйда ам хой ооолдаашкыны кидин түлүктей берген. Хойжуларның чыл дургузунда чорудуп келген чымыштыг ажылының түңнелин үндүреринниҥ баштайгы үе-чадазы эгелээни ол. Оларның бо берге ажыл-ижинге чыдың-на ак еткилдин-биле дузалажыр, арга-мергежилиг сакманщиктер ажыл-агыйда эвээш эвес. Оларга Светлана Дагбаны, Анакпаа Бегзини, Дукчуу Қызыл-Уругну, Мария Анай-ооолду, Роза Далаажыкты болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Ындыг эрес-кежээ дузалакчыларынга хойжулар өөрүн четтирдиниҥ деп чугаалап турар.

Совхозка хой ооолдаашкыны эрткен чылдың декабрьниҥ соолгу он хонуунда эгелээн. Амга чедир дорт муң чыгам хой ооолдаан. Оларның хураганнарын комсомолчу сакманщиктер онча-менди доруктуруп турар. Чижээ, Раа Шивит-Доржу, Светлана Дагба, Мария Донгак түс-тузунда 70—90 чедир чаш хураганнарны азыраап ажаап турар. Хойжу бригадаларда сакманщиктериниҥ аразында социалистиг чарыш калбарган.

Т. ДАМБАЖЫК.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

Оорлар баш сугар чер тыппазын

Эргим редакция!

Силерге бир-ле дугаар бижип ор мен. Бир эвес сагыш-сеткилимни ойуп чоруур бодалдар чок болза, бо чагааны биживеда турган ийик мен. Алыс Чуртум Чоон-Хемчик, ам бодум пенсиялап турар, коммунист, хар-назынын дөгүй берген, 70 харлыг кырган мен.

Бистин Чоон-Хемчик районга ,сөөлгү чылларда оорлаар чорук көвүдээн. Сагыжымны ойуп чоруур чүве ол. Ниитилиин-даа, кижилернин хууда-даа мал-магаанын, күрүнеин өнчүхөрентизин чамдык кара сагыштыг, алыксак-чиксек кижилер арын-нүүр чогу-биле оорлап чип турар. Мындыг чоруктарны дыннап, билип олургаш, моон черле ужуру чүдел, оорлаар чорукту чидирип ап болурунун аргазы чүл деп бодалдар кижиниң сагыжынга бола кирип кээр-дир.

Оорлар ниитилиин малын кадарган кижилерге дамыр-дыштаа бербес, бичии чай-хое кадында-ла оорлаар, дүнүн карангызын ажыглаан, чамдыкта күш-даа дөгеп кээр таварылгалар бар боор-дур. Малчыннар, кадарчылар дээрге, боттарынын амыдырал-чуртталгазынга төлептиг, нилтиниң малын ак сеткилдиг ажаап-тежээп чоруур, күрүнезиниң хөрээнге, кылган ажылынга ёзулуг бердинген кижилер-ле болгай. Ийи-чангыс оорларнын, чазый-чилби кижилернин мындыг кеминг үүлгедиглериниң уржуу-биле оларнын чамдыктары хөй түннүг өре-ширеге дүжүп, каража-зогаралга таваржып турар.

Амгы үеде аъш-чемни ана төктүп чыдар деп чугаалап болур ышкажыл. Садыгларда чигир-чимис, эт-эдилел дээш үү чогуа! Кедер хеп-сын дээрге мырыңай магалыг, чаа чыгыыда-ла уштуп, солуп чоруур апарган-дыр бис. Бо чаагай амыдырал-биле кады чоннун билиг, медерели дыка бедээн болгай. Мындыг магалыг үеде оорланыр деп черле чүү чүвел бо! Кандыг кончуг арын-нүүр чок кижилер чоруур чоор.

Мен бодаарымга, оорланып чоруур кижилер билдингир болгу дег. Олар кайы-бир өске черлерден чедип келбээн. Бистин-не аравыста кижилер-дир. Шыны-биле чугаалаарга, доктаамал кылып турар ажылы чок, ынай-бээр чер кезип тоар, арага-дарыже сундугар кижилер оорланып чоруур. Ол ышкаш өөредилгезин ара кагган, орта ажыл кылбас чамдык аныяк кижилер оларнын салдарынга база алзыптар боор-дур.

Шак ындыг кижилерни шынгыы хайгааралга алгаш, оларнын төлеп чок, бужар аажы-чаңынын дугайын чоннун ниити хуралдарынга чугаалажып, боттары олуржуп турдала, арны-бажын кызыдыр чула шүгүмчүлеп, ырмазын сып, оларны канчаар буруудадырын чоннун бодунга шиитпирледи, азы эш хуу судунун ийикпе улус судунун ажык үнүүшкүнүг судтарынга тургусса эки. Ол ышкаш оорланы бээр хире сезинчиг кижилерни административтиг органнар, улусчу дружиналар, көдээ Советтер учётка киргеш, доктаамал хайгаарап турар болза, оорларны черле кынчыктырбас деп бодаар мен.

Чамдык кижилерде бир багай чаңчыл бар, ол чүл дээрге, оор кижилерни, оларнын кем-херек үүлгедип турарын билип тургаш-ла, ол дугайын чогуур албан черлеринге дыннатпайн баргылаар. Ол кончуг шын эвес. Бир эвес оорларны камхайыра чок сойгалап турар чүве болза, оларнын ырмазы сынар ийик. Оорларны илередип, тударынга ак сеткилдиг кижи бүрүзү киржир ужурлуг, ол болза хамаатыларнын күрүне мурнунга база бир хүлээлгези деп бодаар мен.

Оон ынай чурттакчылыг суурлардан ырак, кайда-чүде тайга-сында чурттап чоруур ажыл кылбас кижилерни, чер кезип чоруур улчумалларны суурларже киир көжүрер, оларга паспорттардан тывыскаш, ниити чурум ёзугаар суурунга, оран-бажынынга киир бижидер болза эки. Оларга доктаамал кылыр ажылды бергеш, контрольду күштелдирзе эки деп бодаар мен.

Эллээди ажы-төлү ажылдавайн турар ыракта малчын-даа, суурда ажылчын, албан-хаакчы-даа кижи оглунун кайнаар барганын, чүнү кылып чоруурун үргүлчү билген турар болгаш ол чазыг-эндег кылыкаар болза, ол дээш харысалганы база хүлээр ужурлуг. Черле ынчаш бисте «чаңкыыл» кижи кайда боор, кижи бүрүзү дөргүл-төрелдиг, таныш-көрүштүг, эрге-чагыргалыг-ла болгай. Олар шупту демнежип алгаш, «че» дээш хөделир болза, оорлар хамаан чок, эргинин өске-даа багай артыышкынналарынга алыскан кижилерни ойшаанда оон адырып, эдип-чазап ап болур деп бодаар мен.

Кижинин мээ-медерелин сайзыраар масса-политиктиг ажылды бистин районда чорудуп турар. Ынчалзг-даа оон оорларга удур хаштин чер албас. Ол ажылды үеним негелдезинге дүүштүр тургускан болза дыка-ла эки деп бодаар мен.

Мен бодап көөрүмге, оорлар-биле демиселге чоннун үнүн көдүрбүшаан, шагдаа, шүүгү, байысаалга органнарынын ажылын улам күштелдирип, харысалгазын бедидип, партия организацияларынын, көдээ Советтернин болгаш профсоюлел, комсомол база өске-даа хөй-ниитн организацияларынын киржилгезин ам-даа идепкейжидери чугула деп бодалдыг мен.

Бистин районда хөлү эртин, бажы эъттенген, арын-нүүр чок оорлар-биле демисел уламна чидинлезин деп идегел-биле бо чагааны бижидим.

Ф. Я. ОНДАР.

РЕДАКЦИЯДАН: хоочун коммунист Ф. Я. Ондарнын редакцияже бижээн бо чагаазын номчуп, таныжып көргеш, чер-черде партия организацияларынын, көдээ Советтернин, улусчу дружиналарнын, хөй-ниити организацияларынын оорлар-биле база ол ышкаш эргинин өске-даа артыышкыннары-биле демиселди канчаар чорудуп турарын, бо талазы-биле бодалдарынарны болгаш бодунарнын аңаа киирип турар үлүүнерни бижиириңнерни редакция манап тур.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЛЮМИНИЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИ ӨСКЕН

БУДАПЕШТ. ВУР-нун алюминий үлетпүрүнүң мурнунда бо чылын улуг сорулгалар тургустунган. Эткен чылдынга деннээрге алюминийни эвилдирип кылырын 22 хуу ультаттырарын, алюминийниң чартык фабрикаттарын болгаш кылыгларын бүдүрүп үндүрерин өртүмаа-биле 10 хуу немей остүрерин төлевилээн.

Бо чылын ВУР ССРЭ-же сайырады кылыры-биле 300 муң тонна дой-довураңны чорудар. Оон алган чиик металлдың үлээн улуг кезиин вепгр бүдүрүлгелерге ажыглаар.

САФРАНЫ МЕХАНИЗАСТААНЫ

ГАВАНА. «Бедик продуктулуг сафра дээш!» деп лозунг-биле көдээ ажыл-агыйның кол культуразы болур чигир үүлүкүн ажаар база болбаазыралын кылыр талазы-биле кампания Кубада эртип турар.

Дүжүттүң 40 ажыг хуузун комбайннар ажаар. Ажылдарны механизастаарының деннеден бедидериниче углашышкынны Куба бүзүрелдии-биле чоруда берген. Ол херекке чугула рольду «КТП-1» дээр совет-куба хевириң комбайнныг ойнаарлар. Оларны Люберец көдээ ажыл-агый машиналарының Ухтомский аттыг заводу. Ольгинде тростник ажаар комбайнларын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылы аттыг заводу бүдүрүп үндүрүп турар.

ЧЕХОСЛОВАК КОМПОЗИТОРЛАР ЭВИЛЕЛИН ТУРГУСКАН

ПРАГА. Чехословак композиторлар эвилелиниң тургузукчу съездизи бодунуң ажылын дооскан. Чехияның болгаш Словакияның композиторларының республика эвилелдерин каттыштырып турар чогаадакчы чаа организацияның сорулгаларын съездиниң киржикчилери чугаалажып көрген.

Съезд эвилелдиң уставын хүлээн алган болгаш оон удуртукчу органнарын соңгаан. Чехословак композиторлар эвилелиниң баштаар черинин даргазынга уран чүүлдүн алдарлыг ажылдакчызы Андрей Оченам соңгуткан.

РОЗА-ЧЕЧЕК ШЫНААЗЫНЫҢ ЧАА ЧЕЧЕКТЕРИ

СОФИЯ. Алдынналчак сарыг оңуг каасталга роза-чечектин чаа хевирин «Наташа» деп орус ат-биле адаан. Ону роза, эфир-үе болгаш эм культураларының институтунуң директору, профессор В. Стайковка баштаткан специалистерниң коллективи тургускан.

Ол институт бүгү делегейге сурагжаан роза-чечек шынаазының тову Казанлык хоорайда турар. Ол институтту дүрүм ёзугаар чечектер даңгыназының «дуганы» деп адаан.

Бистин специалистериис сөөлгү дөрт чыл дургузунда каасталга розаазының 23 хевирин тургусканнар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага В. Стайков чугаалаан.

БЕШ ЧЫЛГА — ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ

УЛАП-БАТОР. «Алдыгы беш чылдың сөөлгү үш чылының көргүзүглерин шынарлыг күүседиринче углангган 1978—1980 чылдарда бүгү улустун социалистиг чарыжын калбартын чорудар дугайында» кады кылган доктаалды МАРН ТК, МАР-ның Министрлер Чөвүлели, Моол профсоюлелдериниң Төй Чөвүлели болгаш арево ТК-зы хүлээн алган.

Республиканың улус ажылагыйының бүгү адырларында моол улустун мурнунда турун турар сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринге болгаш ажыр күүседиринге социалистиг чарыш улуг рольду ойнаар деп доктаалда демдеглээн.

ХОШИМИННИҢ ЭРТЕМДЕННЕРИНИҢ БОЛГАШ ИНЖЕНЕРЛЕРИНИҢ САЛЫЫШКЫНЫ

ХАНОЙ. Хошиминнге эртемтехниктиг ажылдакчыларын баштайгы хоорай конференциязы болган. Оон ажылынга хоорайның эртем-техниктиг интеллигенциязының 35 муң кижилиг отрядын төлээлээн эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң профессор-башкы составы, инженерлер киришкеннер.

Конференцияга ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң чазаанның Премьер-Министрениң оралакчызы Во Нгуен Зиап чүве чугаалаан. Хошиминниң амгы үеним улуг улетзүрлүг социалистиг хоорайы ныдыр чаарты тургузарының херээгге эртем-техниктиг ажылдакчыларның улуг ролюн ол онзалан демдеглээн. Эртемтехниктиг революция болза Вьетнамда социалистиг революцияның чарылбас кезээ болур деп, Во Нгуен Зиап чугаалаан. Бүгү эртем-техниктиг ажыл дээди сорулгага—чечектелип турар социалистиг Вьетнамны тудуп тургузарынга баран болур ужурлуг.

(СЭТА).

ПУР. Чараш чечектер-биле каастан тургаш, керамикадан кылган бо кылыглар хөй чурттарда, ооц иштиндо Совет Эвилелиниде улуг сураглыг болу берген. Төп Польшада Влоцлавекте керамик сава фабриказында оларны бүдүрүп турар. Ында чоннун уран чүүлүнүң чаңчылдарын камныы-биле сагып турар.

Бодунуң чаражының талазы-биле кайгамчыктыг вазаларны, тавактарны, чечек доңгаларын болгаш амыдыралга херек өске-даа чүүлдерни хөй чылдарның мурнунда ышкаш хол-биле белеткеп кылып турар. Оон ужурунда влоцлав шаажаң хөлчок чараш болу берген.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ИНДОНЕЗИЯДА КЫДАТ ШПИОННАР

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Кожа чурттар-биле «тайбың болгаш найыралдыг чурттаар» дугайында кыдат удуртукчуларын каш удаа кылган медеглелдеринге удурланыштыр Мурнуу-Чоон Азияның чурттарында хоралакчы ажыл-чорудулгазын Пекин үргүлчүлевишаан.

Джакартаның «Брита буана» солунунуң дыннаалып турарыбиле алырга, Кыдат Улус Республиканың талазынга шпион ажылын чорудуп турган чажыт улуг организацияны Ява ортулуктан индонези эрге-чагыргалар илереткен. Ол организацияга кыдат националдыг 100 хире кижи, оон иштинде меге документилер-биле Индонезияже чажыт чедип келген КҮР-нун шериг албанныг кижилери база бар болганын истелге үезинде годараткан. Ол организация кыдат «иммигрантыларның» Индонезияга чурттап турун алырынга дузалап, оларны паспорттар-биле, шынзылгалар-биле болгаш өске-даа документилер-биле хандырып турган. Оон удуртукчулары Индонезияга хоралакчы ажылды чорударының методтарының болгаш хевириниң дугайында саавырларны Пекинден үргүлчү ап келген. Истелге ам-даа уламчылавышаан.

Кыдаттарның ажыл-чорудулгазынга контрольду күштелдиреринче болгаш тускай оваалдаларны күүседири-биле «иммигрантылар» боон ынаар кээп турар КҮР-нун хамаатыларының чажыды-биле чедип келиринден чуртту камгалаарынче индонези чазакты «Мердека» солун кыйгырган.

ШЫДЫРААА

Шыдыраага 1977 чылда ССРЭ-ниң тулган чемпиону ат дээш Борис Гулько (Москва) биле Иосиф Дорфман (Львов) оларнын аразында маргылдаа январьның 20-де Москвада эгелээн. Бо ийи шыдыраачы эткен чылдың төнчүзүнде ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаага киришкеш, кайызы-даа деңдеи саннарны алгаш, бирги, ийиги черлерни үлешкен.

Ам олар боттарының аразында чурттун тулган чемпионун илередири-биле ойнап эгелээни ол. Алды катап ойнаарлар. Бир эвес оон соонда шыдыраачыларның саны деңдеи болур болза бирги тиилелгеге чедир оюнун үргүлчүлээрлер.

Ослога тиилелге

Мячилиг хоккейге ССРЭ-ниң шилиндек командазының ойнакчылары Норвегияның шилиндек командазы-биле эш хуузунун ужуражылгазын Ослога эрттирген. Оюнгун ниити саны 6:3 болуп, совет хоккейжилерниң тиилелгези-биле доозулган.

Совет спортчулардан Бочков—ийи, Першин, Лобачев, Тарасевич болгаш Ломанов олар бир-бир мячилерни улурланыкчызының хаалгазынче киргеннер.

(СЭТА).

Чемпионат

Латви хоорай Цесистиң чоогунда «Цирулиши» деп трассага шанак спортунга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылданың ийиги эзлчээ болуп эткен.

Херээжен спортчулар аразынга болган маргылдаага Москва чурттуг Н. Миткевич чемпион атка төлептиг болган. Латвиядан А. Рибена—ийиги, Киевтен келген О. Мамонова—үшкү шаңналдыг черлерни алганнар.

Маргылдааның үшкү эзлчээ январьның төнчүзүнде Свердловскиге болур.

СПОРТ СЭТА-НЫҢ МЕДЕЭЭЛЕРИ

Делегей маргылдаазының бүдүүзүнде

— Хаак спортунга бо чылдың февральда Лахтиге болур делегей маргылдаазынга совет спортчулар эң бедик шанналдыг черлерни алыр деп өске чурттарның тренерлери, спортчулары санап турар. Ынчалза-даа бистин хаакчыларывыстың болуп эртер делегей маргылдаазынга шүглүп үнери ындыг-ла кончуг белен эвес. 1976 чылда Инсбрукка болган Олимпий оюннарынга чедип алган берге тиилелгелеривистен дудак чок болур. Чүге дээрге мен бодаарымга, Скандинав чурттарының хаакчылары белеткел талазы-биле бистиң спортчуларывыстан чыдып калбайн турар—деп, ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү, Олимпий оюннарының чемпиону Сергей Савельев ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

—Совет хаакчыларның колда удурланыкчыларынга фин спортчуларны киирип турар мен—деп, Сергей Савельев уламчылады. Олардын аразындан ийи метр дурт-сыныг, моге-шыырак Юхо Миетo ылгалып турар. Ол Олимпий оюннарының соонда хаак оруунга болган делегей чергелиг улуг-улуг маргылдааларга каш удаа тиилеп үнгенин билир бис. Ол ам барып-барып бодунуң төрээн черинге кымга-даа аштырбазын кызыдар болгай.

Юхо Миетодан аңгыда Олимпий оюннарының чемпиону Ивар Формунуң белеткели база шыырак. Бистиң командывыстан Олимпий оюннарының мөңгүн медалының эзилекчизи Евгений Беляев биле Василий Рочев олар чемпион ат дээш туржурлар. Швецияның шилиндек командазызынан хоочун хаакчы Томас Магнуссон, аныяк Томас Вассберг болгаш оон-даа өскелерни адап болур. Үстүнде адаан спортчуларывыстан алгаш көөрге, делегейниң бирги чери дээш маргылдааның хемчээл бүрүзүнге болгаш эр улустун эстафетазынга спортчу демисел ышгыы болуру чугаажок—деп, Савельев тайылбырлады.

Сергей Савельев боду Лахтиге болур делегей маргылдаазынга 30, 50 километрлерниң чарыжынга болгаш эстафетага киржир деп бодап турар. Савельевтиң хары ам 29. Ынчалзда-даа ол эткен чылын Бүгү-эвилел болгаш делегей чергелиг сес маргылдаага бирги черни чаалап алган. Амгы үеде оон белеткели база эки.

Олимпий оюннарының чемпионунун бодалын ёзугаар алырга, Совет Эвилелинин шилиндек командазының кежигүннеринге Николай Бажуков, Василий Рочев, Евгений Беляев, Иван Гаранин, аныяк хаакчылардан Москва чурттуг 22 харлыг студент Николай Зимятов олар кирер деп бодап турар.

Юрий ЮРЬЕВ.

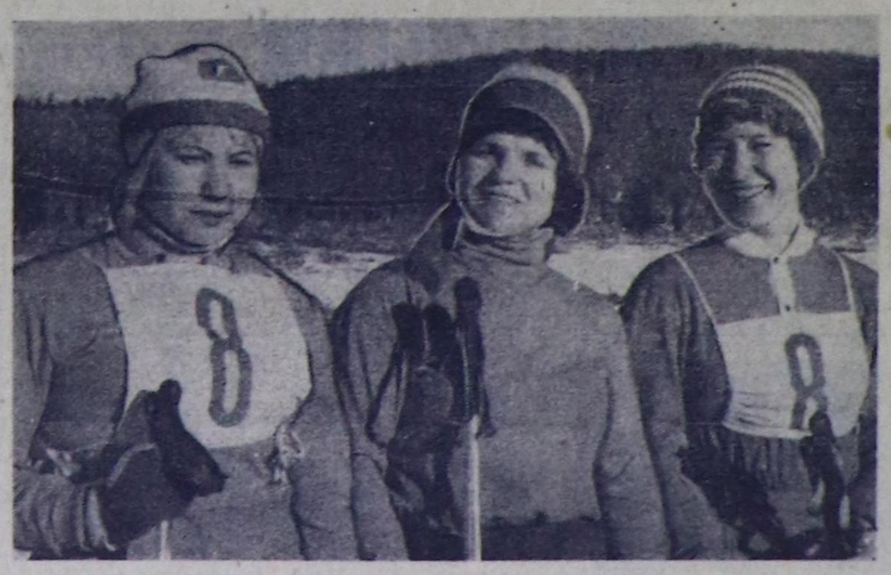

Кызылда школа-интернаттың күш-культура башкызы Эльвира Крыцина—бистиң республиканың шыырак спортчуларының бирээзи. Ол хаакка маңнаарынга Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүнүнге хөй чылдарда кирип турган. Сөөлгү наш чылдарда Крыцина 5, 10 километрлерниң хаак оруунга кымга-даа аштырбайн келген.

Хоочун хаакчы бодунуң ынак спортунче дыка хөй аныяктарны хаара тудуп, оларны хаакка маңнаарынга белеткеп турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде «Саян кыжы» шаңнал дээш республиканың эң шыырак хаакчыларының маргылдаазынга Эльвира Крыцина өөреникчилери Ольга Романова, Надежда Чуруто олар-биле үш кижи киржикчилиг 5 километрниң эстафетазынга бирги черни бүзүрелдии-биле чаалап алган.

ЧУРУКТА: Эльвира Крыцина (ортузунда) өөреникчилери О. Романова, Н. Чуруто олар-биле.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 22-ЛЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
11.00—**«ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары».**
11.30—**«Будильник».**
12.00—**«Совет Эвилелинге баран боон тур мен».** Чурттуң агаардан халадаашкынга удур камгаладының кол командылаачызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, Совет Эвилелиниң Маршалы П. Ф. Батицкий дамчыдылгага киржир.
13.00—**«Монге кыйгы».** Хөй сериялыг телефильм. 11-ги серия—**«Штурмнаар мурнунда».**
14.10—**«Көдээниң шагы».**
15.10—**«Музыка киноскузу».** Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.
15.40—С. Дангулов — **«Хүлээн көрүүшкүн».** ССР Эвилелиниң үлегерлиг Бичин театрының фильм-шинзи. В. И. Ленинниң ролюнда — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Каюров.
18.05—**«Делегей панорамазы».**
18.35—**«Кино аян-чоруктарының клуву».** Дамчыдылганы журналист О. К. Игнатьев чорудар.
19.35—Телемедээлер.
19.45—Чурттар аразының конкурузунун лауреады Р. Хуршария ойнаар (фортепьяно).
20.10—**«Ленинче, Кремльче».** Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 3-кү ужуражыышкын —**«Бодаар херек».**
21.10—**«Монге кыйгы»** дээр хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 12-ги серия—**«Кижи төрелгетеннин салым-хуузу».**
23.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—00.45—Футбол талазы-биле дээди болүктүң мастерлериниң неделя санында үнүп «Неделя» солунунун шанналы дээш Бүгү-эвилел маргылдаазы. Түңнел оон. «Спартактың» футбол шөлүнден дамчыдылга. Чапсар үезинде— телемедээлер.

ЯНВАРЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.45—**«Отчугаш».** Дамчыдылга.
19.15—**«Журавлиныйда чай».** Телефильм.
20.30—**«Техниктиг информациянын дыннадылы».** Дамчыдылга.
20.45—Телемедээлер.
20.55—Чарлалдар.
21.00—Киножурнал.
21.10—23.00—**«Уркуу».** Тыванын хогаңум-шин театрының шинзи (тыва дылга).

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Барылын чүк угланыыпкынныг хаттың дүргеш секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы дагыг черлерге 11—16, өске артканнарынга 20—25 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, эртен биче чаар. Хаттын күжү кошкак. Агаарның температуразы 21—23 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

ЯНВАРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Албан аайы-биле ынакшыл» (2 серия) 11.30 14.30 17.30 20.30, «Октябрьдан торуттуңгеннер» 10.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Клоуннар болгаш уруглар» 9.55, 12.50, «Карлос Эспиноланың дневниги» 11.15, 14.10, 15.45, «Зита биле Гита» (2 серия) 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адыр, сепи шиме!» 11.10, «Улуг чарыштар» (2 серия) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Лошарик» 11.00, 13.00, «Афоня» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЯНВАРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өжээн негелчин» (2 серия) 10.00, 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Суг адаанын хаан черинин кадыы» 9.30, «Трубачёвтун отряды тулчуп тур» 10.50, «Р. Ш. Ч.» 15.40, «Албан аайы-биле ынакшыл» 12.40, 17.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шууделдиг коляска» 15.00, «Маңнаар кижи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карлос Эспиноланың дневниги» 15.00, «Уттундурбас хүн» 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОН НАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 54.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00618.